

Hermányi Dienes József

megjelölt találkozóhelyekre igyekeztek. Erdélyben az első ilyen hely Gyulafehérvár volt, ahol egyesült a Büri és Büdzsek vezette sereg, majd Csanád váránál Kadan seregével teljes lett a balszárny.

A *Mongolok titkos történetében* maradt ránk Dzsingisz kán idejéből az egyik vezér esete, aki korábbi hőstetteinek köszönhetően csak, hogy élve megúsza azt a tévedését, hogy egy hadjárat során a határ közelében hosszasan csatározásba keveredett, így késve csatlakozott a főerőkhöz a megtámadott ország belsejében.

1241-ben Büri – miután szétverte az erdélyi vajda seregeit – nem időzött a Székelyföld kifosztásával, sietett a kijelölt találkozóhelyre. A szerencse és a mongol haditaktika akkor a székelyeknek kedvezett.

A mongolok 1242-es kivonulása után Magyarország több része vált pusztává, de a korabeli híradásokkal ellentétben nem vesztette el katonai erejét. A mongolok később többször is felszólították IV. Béla királyt, hódoljon be, újabb támadással fenyegetőzve, minden siker nélkül. Frigyes osztrák herceg hódító támadását is sikeresen megghiúsították a magyarok. A Magyar Királyság külpolitikája nem változott meg a tatárjárás után, továbbra is Kelet-Európa nagyhatalmákként viselkedett. A mongol fenyegetést is komolyan vették, a magyar király sok intézkedése az ország védelmi erejének növelését célozta. Újabb támadásra csak 1285-ben került sor, amikor az események már teljesen másként alakultak. Az oklevelek kitérnek az Aranyos vidéki székelyek bátor helytállására, mikor sok rabot kiszabadítanak a tatárok (mongolok) fogságából.

Kolumbán József

A mongolok titkos története. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

B. Szabó János: *A tatárjárás* (A mongol hódítás és Magyarország). Corvina, Budapest, 2007.

Rogierius mester: *Siralmas ének.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Olaszteleken született 1699. szept. 26-án. 1711–19 között tanult Székelyudvarhelyen. Az anekdotanovella megteremtőjének tartják, ez a szemlélet még egyháztörténeti munkáiban is megtapasztalható. 1759-től írta *NEnyedi siró Heráklitus, és –Hól mosolygó s hol kaczagó Demokritus* c. gyűjteményét, amely kb. 400 anekdotát tartalmaz. Fordított németből. 1768. április 12-én halt meg. 158 kötetnyi kéziratot hagyott hátra (teológia, történelem, földrajz, francia és német fordítások), munkái jórészt kéziratban maradtak, elkallódtak. Fő műve teljes kiadása 1960-ban jelent meg Budapesten.

P. Buzogány Árpád

3

Vizitálni indulna hajdan az unitárius püspök, és midőn beérkezett volna Udvarhelyszékre, prédikála hallatára egy prédikátor, és ejte beszédében ilyen szót, hogy Izráel fiai négyszáz eszten-deig bujdosnak a pusztában.

A templomból a papság-házhoz men-vén a prédikátorok s püspök, monda a püspök a concionátornak:

– Talán nincsen bibliád, atyámfia?

Monda erre a prédikáló:

– De bizony vagyon, tisztelendő püs-pök uram, egy rossz.

Monda erre a püspök:

– Ne mondd a szent könyvről, hogy rossz.

Monda azért a prédikátor:

– Vagyon egy hitvány.

7

Szentábrahám Mihály unitárius püs-pök vizitációt tartván Udvarhelyszéken egy faluban, hatod- vagy hetedmagával ebédre hívatatték egy unitárius nemes embertől. A több papok pedig letelepe-dének a parókiában, s jól tarták mago-kat, egyen kívül, aki szörnyű fogfájás-ban lévén, sem nem ehetik, sem nem ihatik vala. Hanem javallák némelyek, hogy dohányozna egy keveset, a tubák füstí fogná enyhíteni kínját. Mentegeté magát, hogy ő soha affélével nem élt, s fél, hogy megokádtatja ötét. De addig untaták jó baráti, hogy pipát töltenek, s meg is gyújták nékie. A pipaszár pedig igen rövid vala. Leülvén azért a sze-gény, fájosfogú hód a favágó tőkére, szipogatja vala a füstöt. De véletlen megérkezvén a püspök, meglátá a pi-pálást, s monda a betegnek:

– Adj tizenkét forintot mindjárt!

Eleget menté magát a szegény ember s mind a több papok is, hogy soha pipás ember nem volna az az ő atyjokfia, de monda a püspök:

– Megértem én a tréfát, meg kell bizony annak lenni!

Mit tud tenni a szegény fogfájós? Kom-jaitól s szomszédjaitól felkéri s béfizet. Kimenvén pedig püspök elől, monda a többi papoknak:

– Isten vesztette volna orvosságotokat, soha nem fizeték orvosságra nagy hiába ennyit.

Itt ment vala bé Szentábrahám az osko-laháznál, a communitas nevezetű classi-sokba a gyermekeknek, s meglátván, hogy a mester oda tett bé egy ecetes áta-lagot, hat forintot ránta a mesteren.

31

Udvarhely városában vala egy vén és jó asszony, aki gyermekségemben eszten-deig gondomat viselé, ki is a kártyajá-tékot felette nagy bűnnek tartotta, de minket attól nem tudott elfogni. Sőt a Küküllő jegére ültünk télen, ő a partról fenyegetett, de a sík jégre nem mert bé-jönni. Ennek a vén asszonynak ifjú ko-rában fazakas férje volt, igen együgyű ember, kivel az asszony semmit sem gondolt, sőt megverte, ágy alá bújtatta. Volt egykor, hogy az asszony megverte a férjét, s a vert férfi béülvén a kemence alá, ott zokogdogált. Megriasztotta az asszony, mondván:

– Szepegsz-é még, tűzre való?

Melyre zokogással felele a férfi:

– Szepegek, szepegek, tűzre való, mert bennem vagyon a férfi természet.

Mikor ennek a vén asszonynak a gond-viselése alatt volnék, sokszor láttam, hogy igézet-vizet vét vala. Én pedig az édesatyámtól az afféle babonák ellen másképp tanítottam vala, s haszonta-lan, sőt vétkes dolognak mondom vala. Lön egy nagypénteken, midőn a jezsui-ták Krisztus szenvedését ki akarnák komédiázni, hogy én is felmenék oda a hegyre tátogni. Menyek s jövök vala ki s bé a templomba. A pápista ösztövré ábr-ázatú, aszúkaszu egyházfi pedig meg-haraguvék, és fenyeget vala, hogy meg-korbácsol. Megharaguvám azért reája, s mondek magamba: „Ördög vigyen el,

nem kell nékem a ti haszontalanságtok” – s menék a szállásra, tettétvén, hogy beteg vagyok. Az öreg gazdaasszony megtapogatá a fejemet, s legottan megismeré, hogy a templomban az asszonyok ígéztek meg, minthogy közikbe is találtam volna ülni, és igen szép adolascens is voltam. Foga azért a vénasszony, és vizet vete, s lement s fennúszkáló szenekből jobban is megismeré, hogy erősen megigéztek az ártalmas szemek. Az ágyhoz hozá pedig a vizet, kére, hogy innám egy keveset belőle, s a többivel megmosná a homlokomat, ábrázatomat, biztatván, hogy meggyógyulok. A víz pedig több vala egy fertálnál. Fogám azért az edényt, megivám a vizet mind, s elnevetém magamat. Észrevéven a banyó, hogy kikaptam az ő szenteltvizén, megplágála farba gyengén. De én a szenes víztől egy kissé rosszul kezdtem lenni.

32

Az enyedi kollégiumba vala egy szenior, Szeredahellyi nevű, igen himlőhelyes, szakáll- és bajusztalan ember, Dési Márton professzor idejében; igen tanuló deák vala ez. És bibliotekárius idejében, a tékában nem nyughatván a bolháktól, az olvasás közben, leveté a nadrágját (mondják, hogy a gatyáját is), és papirossal beköté combjait s szárait. Azonban a vizellés vagy nagyobb is reá ére, és az akkori kis kollégiumból a nagyobbikba általjöve az országúton, s akkor mások mondkák meg Ádámnak, hogy mezeitlen volna.

Rendelék pedig egy innepre prédikálni Szeredahellyit a fejedelemhez, I. Apafihoz, s oda mene Dési Márton is, a professzor. Annak idejében Szeredahellyi eléállá prédikálni jól elkészült prédikációjával, de a prédikálás közben elandalodék és sokáig hallgata. Dési Márton pedig súgja vala nékie ottan-ottan: „Ámen! Ámen!” Észreveven magát Szeredahellyi, fordul a professzorára, s mond nagy szóval: „Tudjuk, uram!” S azonban a prédikáció is eszébe jön és elmondja. A fejedelem azt mondotta, hogy régen nem hallott szebb prédikációt annál.

Ezután Szeredahellyit reávevék, hogy menjen Udvarhelyre rhetorices és poëseos preceptornak, mert az fél profeszorság volna, s el is ment. Esett ott, hogy a süvegét a szeme eleibe tette, hogy a tanítványi invokálnának, de ott felejtette, s ott állott egész óráig hallgatva. Az óra elütvén, eloszlottak a tanítványai, s későre vette észre, hogy

egyedül maradt.

Lőn végre pappá ez az ember az udvarhelyszéki traktusban nőtelen. És mint nőtelennek, kívánnak vala az asszonyok egy s más ajándékokskát, csirkét, tojást, bolyót vinni mint ifjú legény papjoknak. De ő senkit a házba bé nem bocsát vala, hanem az ajándékot künn letététvén, a ház padlásán, ahol lyukat csinált vala, kibújván, s a ház hijjáról leereszkedvén, béviszi vala a discretiót. Végre reá ére a házassulás, és bémene Udvarhelyre, szerencse keresni. Vala pedig ott egy magamegunt, koros lány, Magyar Panna nevű, nékem bizony atyámfia, és azt maga megkéré, ilyen szókkal:

– Leány! Én téged elveszlek, Istenért, de én bizony veled nem hálok.

A leány ezt hallván, kimene a házból, és kezdte keservesen sírni. De az anyja s az atyafiak kimenvén, intik, hogy csak menne hozzá, mert tréfálkozik a leánykérő. S hozzá is mene, s csendesen éltek, noha Panna rest volt annyira, hogy alig tudta, s néha nem is tudta édesanyja felköltteni egyetlenegy teheneckéjének a megfejésére, hanem azt feleli vala az ágyból:

– No! no! Hogy nem tud kelmed alunni. S emiatt estig is otthon bóg vala a tehén. Ez a Szeredahellyi János lőn végre szolokmai pappá. S mint hogy prédikálásában a sok idem per idem miatt igen hosszasan feddődvén, s inkább intvén, mint tanítván, – odahagyják vala estve a hallgatói. De ő is kitalálá módját: bevárja vala a templomba hallgatóit, s akkor a templom ajtajában állván, senkit ki nem bocsát vala estig is. Előre pedig megbúván a porgolát kapuknál, név szerint írja vala fel kinek-kinek a szitkát, és szembe mind úgy számlálja vala elő sat.

Ott laktában egy becsületes, jó gazdaemberre bíza holmi pénzt, hogy a makkfalvi baromvásárban venne nékie egy tehenet öt forintot. Véve is a becsületes ember, akitől én a dolgot hallottam, és haza hajtá. Hivata pedig Szeredahellyi más falusiakat, s megbecsülteté a tehenet. Becsülék pedig a tehenet hat forint-ra. Melyen megbúsulván, hogy megcsalta volna azt az embert egy forintig, kitől a tehenet vásároltatta, pénzen fogadott embert, ki a hatodik forintot megvinné a tehenét eladott embernek. Végezetre ez a szegény ember helyből helyre jár és uraktól alamizsnát kér vala, de csak annyit, amennyire akkor szükség vala, így szólván:

– Adjon nagyságod nékem egy sustákat. Elmene az időben Szászvárosra is, a tu-

dós és tréfás, de próbált Nádudvari Péterhez, és monda:

– Nagyságod, t. Nádudvari uram, mindenedet intsen.

Melyre mond Nádudvari:

– Megfogadom, s legelsőbben is intem kelmedet, hogy ne bolondoskodjék.

Melyért megharaguvék.

35

Pákai nevű mester vala Bágyba, ki is másokkal együtt Thököly Imre tatárjai előtt a bágyi várba vonta vala magát. De minthogy sok diója vala a háza hiján, lemene éjjel csak egy gatyában, hogy a dióból feliktasson a várba. De két lézengő tatár ott kapja, és két lábain a lábavaló szárait jó szorosan megkötik Pákainak, és a gatyá korcánál bétöltik a diót, míg megtelik, és megkötik erősen. Ekképpen, mint egy zsákot, levetik a hijúból; ugyan megzördül, s elbocsátják.

Ezután is viselt mesterséget ez az ember, és midőn holmi gyermekeket tanítana, olyan stílust diktála nékiek magyarul a kiszilyről (ez zablisztból való, savanyú pép) s a kiszily hígjáról, amelyet a gyermekek nem tudnak vala deákra fordítani. Megkérdeék ezért a mestert, mondván:

– Domine Praeceptor! Quid est latine kiszily?

Gondolkozik vala Pákai, mit lehetne felelni, s monda:

– Zabszillum.

Ezt leírták a gyermekek, és ismét kérdeék:

– Quid est kiszilyhíg?

Itt annál inkább megakadván, nem tudá hová tekerkedni, hanem monda:

– Foslikum.

Vákáns korában esmertem ezt az embert, s akkor is bosszantották vele esprestje s mások hallatára.

(*Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus. Bukarest, 1970*)

3. concionátor –predicator

7. communitas – közösség; classis – osztály

31. adolescens – serdülő fiú; megplágál – megver

32. bibliotekárius – könyvtáros; téka – könyvtár

rhetorices és poëseos preceptornak –

szónoklat-tan és költészet tanítója; invokál –

megszólít; traktus – református egyházmegye;

discretion – ajándék; idem per idem –

valaminek önmagával való bizonyítása;

porgolát kapu – faluvégi vetéskapu

35. vákáns (vacans) – állástalan; domine Prae-

ceptor! Quid est latine kiszily? – Tanító úr!

Mit jelent latinul kiszily?